

PAPER DETAILS

TITLE: "Hayatta Kendimi Çok Yalnız Hissettim": Kekemeliği Olan Bireylere Yönelik Nitel Bir Arastırma

AUTHORS: Sinan AKÇAY,Merve Nur KÜÇÜK

PAGES: 85-104

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/777963>

***“Hayatta Kendimi Çok Yalnız Hissettim”:* Kekemeliği Olan Bireylere Yönelik Nitel Bir Araştırma**

Sinan Akçay^{1,2}, Merve Nur Küçük³

Özet

Bu araştırma kekemeliği olan bireylerin deneyimlerini derinlemesine incelemek ve keşfetmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nitel yöntemler ve teknikler kullanılmıştır. Araştırmanın verilerini oluşturmak amacıyla fenomenolojik yaklaşımdan yararlanılmış ve kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılan kekemeliği olan 18 birey ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşmeler sonucunda oluşturulan veriler nitel veri analiz programı olan MAXQDA ile analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda kekemelik algısı, yardım arama davranışı, yaşanan sorunlar, ihtiyaç duyulan hizmetler olmak üzere dört temaya ulaşılmıştır. Analiz sonucunda kekemeliği olan bireylerin konuşmada yaşadığı güçlüklerden dolayı aile, eğitim, iş, arkadaşlık ilişkilerinde ve toplumsal hayatta birçok sorunla karşılaştıkları ortaya çıkmıştır. Kekemeliği olan bireyler yaşadıkları zorluklarla baş etme noktasında destek mekanizmalarına duydukları ihtiyacı ifade etmiştir. Kekemeliği olan bireyler kekemelikleri ile ilgili hizmetlere ulaşma konusunda sorun yaşadıklarını belirtmiş ve bu konuda ihtiyaç duydukları desteğe vurgu yapmıştır.

Anahtar Kelimeler

Kekemelik
Sosyal Hizmet
Nitel Araştırma

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 02.08.2019
Kabul Tarihi: 19.05.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.601042

***“I Felt So Lonely in My Life”:* A Qualitative Study on Individuals who Stutter**

Abstract

This research was conducted to examine and explore the experiences of individuals with stuttering in depth. Qualitative methods and techniques were used in the research for this aim. A phenomenological approach was used to form the data of the study and in-depth interviews were conducted with 18 stuttering individuals who were reached by using snowball sampling. The data created by in-depth interviews were analysed with the qualitative data analysis program MAXQDA. As a result of the analysis, four themes were reached: perception of stuttering, help-seeking behavior, problems experienced and services needed. As a result of the analysis, it was revealed that individuals with stuttering face many problems in the family, education, work, friendship relations and social life due to difficulties in speaking. Individuals with stuttering expressed their need for support mechanisms to cope with their difficulties. Individuals with stuttering stated that they had problems in accessing the services related to their stuttering and emphasized the support they need in this regard.

Keywords

Stuttering
Social Work
Qualitative Research

About Article

Received: 02.08.2019
Accepted: 19.05.2020
Doi: 10.18026/cbayarsos.601042

¹ İletişim Yazarı: sinan.akcay@selcuk.edu.tr

² Dr. Öğr.Üyesi, Selçuk Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Sosyal Hizmet Bölümü sinan.akcay@selcuk.edu.tr, ORCID ID: 0000-0001-9485-5891

³ Sosyal Hizmet Uzmanı, mervenurkucuk96@gmail.com , ORCID ID: 0000-0001-8472-3086

Giriş

İnsan içinde bulunduğu durumu, düşüncelerini, duygularını çevresindeki bireylere yeterli düzeyde aktarabildiği sürece sağlıklı iletişim kurar. Tanrıdağ'ın (2009) da ifade ettiği gibi konuşmanın temel özelliklerinden olan motor, bilişsel ve dilsel özelliklerden biri olmadığında sağlıklı bir konuşma gerçekleştirilememekte ve konuşma bozukluğu ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle konuşmada yaşanabilecek güçlükler bireyin sağlıklı iletişim kurmasında önemli bir engeldir ve konuşma bozukluğu bu engellerden biridir. Konuşma bozukluklarından biri olan kekemelik ise iletişim kurmanın önemli parçası olan konuşmadaki istemsiz ses uzatmaları, ses ve hece tekrarları, duraklamalar, sözcükleri aşırı heyecan ve gerginlikle söyleme sonucu ortaya çıkabilmektedir. Karatepe (1992) kekemeliği, konuşma ritmindeki düzensizlik ve konuşmanın normal akışının çeşitli etkenler tarafından engellenmesi sonucu meydana gelen konuşma bozukluğu olarak tanımlamaktadır. Diğer bir tanımda ise kekemeliğin konuşmadaki ses yinelenmeleri ve uzatmaları, hece tekrarları, duraksamalar, telaffuzunda zorlanılan kelimelerin yerine başka kelimelerin kullanılması ve fiziksel bir gerilim halinde söylenen sözcükler sonucu oluştuğu vurgulanmaktadır (Karacan, 2000).

Kekemeliği olan bireyler konuşmada yaşadıkları güçlükler nedeniyle iletişim kurmakta sorun yaşayabilmektedirler. Yaşanan bu sorun kekemeliği olan bireylerin aile, iş, eğitim, arkadaşlık ve toplumsal ilişkilerinde çeşitli sorunlar ile karşı karşıya kalmalarına sebep olmaktadır. Dumanoglu (2006) kekemeliğin sadece konuşma biçiminde oluşan bozukluk olmadığını, kekemeliğin duyguları da önemli derecede etkilediğini ve duygu durumlarına göre bireylerin kekemeliklerinin artabileceğini belirtmiştir. Kekemeliği olan bireylerde kekelemenin etkisiyle utanma, kaygı, özgüven eksikliği gibi duygular görülebilmektedir. Gökdağ (2002) ise kekemeliği olan bireylerin konuşmada yaşadıkları kaygı, çeşitli tikler ve kasılmalar sonucunda stres, engellenmişlik gibi duygular hissedebileceklerini vurgulamaktadır. Kekelemeye başlayan birey, beklenmedik durum karşısında hayal kırıklığı, utanç, korku ve kaygı duygularının çoğunu yaşamakta ve bu duygular bireyin kendisini eğitim hayatında, çalışma hayatında ve sosyal ilişkilerinde sınırlandırabilmesine neden olabilmektedir (Guitar, 2006).

Kekemeliği olan bireyler kekemeliğin nedenleri ve görünüşleri ile ilgili çeşitli yanlış anlaşılmanın ve yanlış bilgilendirmelerin bir sonucu olarak yaşamları boyunca damgalanma ve ayrımcılık sorunlarıyla mücadele edebilmektedir (Altholz ve Golensky, 2004). Bu da kekemeliği olan bireylerin dezavantajlı durumda olmasına neden olmaktadır. Kekemeliği olan bireylerin kekemelikleri nedeniyle dezavantajlı konumda olmaları, kekemeliğin sosyal hizmet mesleğinin gündeminde olmasını gerektirmektedir. Nitekim insan hakları, sosyal adalet, kolektif sorumluluk ve farklılıklara saygı (IFSW, 2014) ilkelerini odağında bulunduran sosyal hizmet için kekemeliği olan bireylerin iyilik halini arttırmaya yönelik mesleki çalışmalar yapmak önemli bir sorumluluktur. Kekemeliği olan bireylerin benlik saygısını ve sosyal işlevselliğini artırma, sorun çözme ve başa çıkma becerilerini geliştirme, ailelerini ve toplumu bilinçlendirme, ihtiyaç duydukları hizmetlere erişimlerini sağlama, sorunlarını ve ihtiyaçlarını politika gündemine taşıma söz konusu mesleki çalışmalardan bazılarıdır. Bununla birlikte kekemeliği olan bireylerin deneyimlerini keşfetmek, anlamak ve görünür kılmak önem taşımaktadır. Bu araştırmanın amacı da kekemeliği olan bireylerin kekemelik ile ilgili algılarını, sorun ve ihtiyaçlarını ortaya koymak ve deneyimlerini görünür kılmaktır.

Yöntem

Kekemeliği olan bireylerin kekemelik ile ilgili deneyimlerini derinlemesine incelemek ve keşfetmek amacıyla yapılan bu araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Yıldırım'ın (1999) da ifade ettiği gibi kişilerin konu ile ilgili düşüncelerini, deneyimlerini daha ayrıntılı olarak ortaya koymak ve onların bakış açılarıyla konuyu daha iyi anlamak açısından nitel yöntemin kullanılması önemlidir. Araştırmada kekemeliği olan bireylerin kekemeliğe bağlı olarak deneyimlerinin ortaya koyulması için fenomenolojik yaklaşım kullanılmıştır. Fenomenoloji yaklaşımı olgular, yaşadığımız olaylar, deneyimler, algılar gibi çeşitli biçimlerde karşımıza çıkan, anlamını tam kavrayamadığımız olguları araştırmayı amaçlamaktır (Yıldırım ve Şimşek, 2000).

Çalışma Grubu

Araştırmanın çalışma grubu Konya ilinde bulunan 18 yaş üstü kekemeliği olan bireylerden oluşmaktadır. Bu doğrultuda "kartopu örnekleme" yöntemi kullanılarak kekemeliği olan 18 bireye ulaşılmıştır. Araştırmaya katılan bireylerin yaş aralığına bakıldığında 18 ile 56 arasında değişmektedir. Katılımcıların 16'sı erkek, 2'si kadındır. Kadın katılımcıların sayısının daha az olması literatürde de sıklıkla vurgulanan kekemeliğin erkeklerde kadınlara oranla daha fazla görülüyor olmasıyla ilgilidir. Katılımcıların medeni durumlarına bakıldığında ise kekemeliği olan bireylerin 5'i evli geri kalan 13 birey ise bekârdır. Katılımcılardan 8 tanesi öğrencidir ve geriye kalan 10 kekemeliği olan birey ise farklı meslek gruplarında çalışmaktadır.

Veri Oluşturma Süreci

Araştırma konusu ile ilgili çeşitli başlıklar belirlenmiş ve bu başlıklar ile ilgili literatür taraması yapılmıştır. Yapılan literatür taraması sonucunda yarı yapılandırılmış görüşme formu oluşturulmuş ve form ile birlikte araştırmanın verileri oluşturulmuştur. Kekemeliği olan bireylerin deneyimlerine, kekemelik algılarına kekemeliğin yaşamlarındaki etkilerine, yaşadıkları sorunlarla baş etme yöntemlerine yönelik soruların yer aldığı yarı yapılandırılmış görüşme formu ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Yarı yapılandırılmış görüşme formunda kekemeliği olan bireylerin yaşı, medeni durumu ve mesleği gibi demografik bilgilere yönelik sorulara da yer verilmiştir.

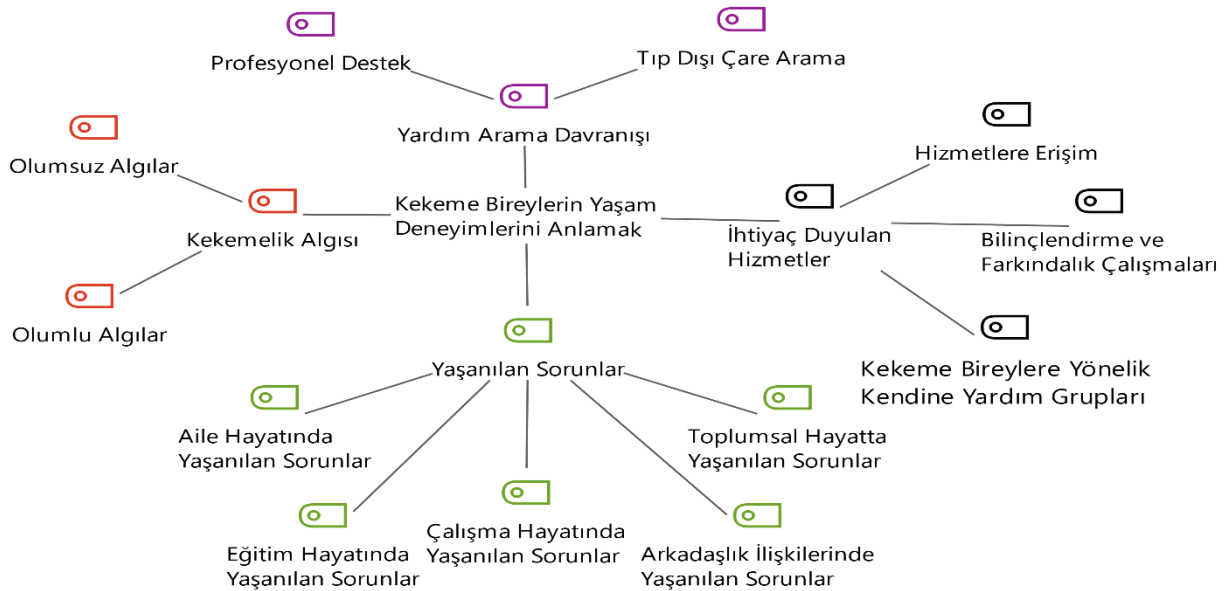
Oluşturulan yarı yapılandırılmış görüşme formunu denemek amacıyla öncelikle pilot görüşme yapılmıştır. Bu görüşme doğrultusunda görüşme formunda yapılan değişikliklerle birlikte yarı yapılandırılmış görüşme formu son halini almıştır. Araştırma kapsamında kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak görüşmeyi kabul eden kekemeliği olan 18 bireyle 25 Şubat 2019 ve 5 Nisan 2019 tarihleri arasında derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Derinlemesine görüşmeler katılımcıların seçtikleri ve rahat edebilecekleri bir ortamda yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Yapılan görüşmelerin süresi 30-70 dakika arasında değişiklik göstermiştir. Görüşmeye başlamadan önce katılımcılara görüşmenin amacı ve elde edilecek bilgilerin gizliliği konusunda bilgi verilmiştir.

Araştırmanın Etik Yönü

Görüşmelere başlamadan önce katılımcılara araştırmanın içeriği, amacı hakkında bilgi verilmiş ve hazırlanan bilgilendirilmiş onam formu katılımcılara verilerek önemli kısımlar vurgulanmıştır. Katılımcılara araştırma hakkında gerekli bilgiler verildikten sonra verilen cevapların sadece bilimsel amaçlı kullanılacağı ile ilgili gizlilik ve gönüllülük konuları belirtilmiştir. Yapılan görüşmeleri eksiksiz değerlendirmek adına görüşmelerin katılımcıların izni doğrultusunda ses kaydı alınacağı ve bu ses kaydının araştırmacılar dışında hiç kimseye paylaşılmayacağına dair katılımcılara bilgi verilmiştir. Ancak ses kaydını kabul etmeyen katılımcılar ile yapılan görüşmeler not tutularak gerçekleştirilmiştir. Gizliliğin korunması adına katılımcıların isimlerinin araştırmada kullanılmayacağına yönelik bilgilendirme yapılmıştır. Araştırmaya katılmayı kabul eden kekemeliği olan bireylere araştırma ve yapılacak derinlemesine görüşme hakkında bilgiler verildikten sonra bilgilendirilmiş onam formlarını imzalamaları istenmiştir.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde nitel veri analiz programı olan MAXQDA programı kullanılmış ve deşifrelerin analizi yapılmıştır. Analiz sürecinde, yapılan görüşmelerin deşifresi MAXQDA programına aktararak kodlar oluşturulmuştur. Oluşturulan bu kodlar kekemelik algısı, yardım arama davranışı, yaşanan sorunlar, ihtiyaç duyulan hizmetler olmak üzere 4 ana tema altında toplanmıştır. Araştırma verilerinin analizi aşağıdaki gibidir:

Şekil 1: Araştırma Verilerinin Analizini Gösteren MAXMaps Grafiği

Bulgular

1. Kekemelik Algısı

Kekemelik, bireyi aile, eğitim, iş, arkadaşlık ilişkileri ve toplumsal hayatta birçok yönden etkilemekte ve bireylerin birçok sorun yaşamalarına neden olmaktadır. Kekemelik, bireyin benlik algısındaki “kekeme” algısıyla ilişkili olabilmekte ve olumsuz kekemelik algısı bireyde kekeleme kaygısının artmasına ve bu kaygının bireyin iletişim kurarken kekeleyeceği düşüncesiyle konuşmaktan kaçınmasına neden olabilmektedir (Karakaş, 2016). Araştırmaya katılan bireyler kekemeliği olumlu ve olumsuz algılar üzerinden ifade etmektedir. Kekemeliği olan bireylerin çoğunluğu kekemeliği engel olarak algılamaktadır. Bunun yanında bazı katılımcılar kekemeliği, engel olarak görmekten çok olumlu bir bakış açısıyla değerlendirmektedir.

1.1. Kekemeliğe İlişkin Olumsuz Algılar

Araştırma kapsamında görüşme yapılan kekemeliği olan bireylerin çoğunluğunun kekemeliği engellenmişlik olarak algıladığı belirlenmiştir. Bireyler kekemeliği, oluşturdıkları olumsuz algılar ile birlikte kendini ifade edememe, kusur olarak görme gibi birçok ifade ile tanımlamışlardır. Görüşme yapılan kekemeliği olan bireyler iletişim kurarken sürekli kekeleyeceklerini düşünmeleri, düşüncelerini istedikleri gibi ifade edememeleri nedeniyle hissettikleri olumsuz duyguları şu şekilde dile getirmişlerdir:

“Kekeme olmak... Üzücü yani çok üzücü eee hep şey yapardım ben hep ağlardım. Hep ağlardım yani.” (K14, K, 20 yaş).

“Hani böyle sürekli düşünmekten, sürekli söyleyememekten, kendini ifade edememekten çok yorulmuştum.” (K16, E, 21 yaş).

“Herkes için çok basit bir şey iken ssenin aklında dönenler hep bu oluyor ve geldiğin an eğer o an kekelemişsen ssenin için çok büyük bir yıkım oluyor.” (K12, E, 26 yaş).

Katılımcıların ifadelerinde kekemeliğin bireylerin olumsuz duygular hissetmesine neden olduğu görülmektedir. Erdem’in (2013) de ifade ettiği gibi bu tür konuşma bozuklukları olan bireyler yaşları ilerledikçe, konuşma sırasında kekeleme olabileceği kaygısı yaşarlar ve çevreleri tarafından istemedikleri tutumlarla karşılaştıkları için zamanla konuşmaya karşı olumsuz bir algı oluşturabilmektedirler. Kekemeliği engel olarak algılayan katılımcının ifadeleri ise şu şekildedir:

“Engel olarak görüyorum aslında. Var olan tarafımızı az kullanıyoruz. %60’lık alanı sanki kullanmıyormuşuz gggibi. Kekemelik benim için engellenmişliği, yüz kızarması, kendini ifade edememe, farklılığı ifade ediyor. Kekemelikten dolayı hep olumsuz duygular hissediyordum ancak yaşım ilerledikçe bu durumu benimsedim.” (K11, K, 39 yaş).

Aynı doğrultuda kekemeliği olan başka bir birey ise kekemeliğe ilişkin düşüncelerinden bahsederken, kekemeliğin sosyal yaşamındaki etkileşimleri sınırlandırdığından bahsetmektedir:

“İş olarak ne bileyim hani bbiriyle tanışmak istiyorsunuz mesela gidemiyorsun vvvveya gitmek istemiyorsun, kkkkkekelemeyeyim diyorsun veya hocana bir soru soracaksan

soramıyorsun. Bir kekeme bunların hepsinden geçiyor yani bi şey yapacaksın mmmesela muhabbet ediyoruz orada güzel bir essspiri geldi aklına söyleyeceksin herkes de gülecek bunu biliyorsun garanti ama ooooo espriyi yyyapamıyorsun daha sempatik bir insan olacaksın, arkadaşların önünde daha zeki daha bir şakacı insan olacakken kkkkemeliğin önüne geçiyor.” (K1, E, 21 yaş)

Katılımcıların ifadelerinden kekemeliğin bireylerin kişilerarası ilişkilerini ve sosyal işlevselliklerini olumsuz yönde etkilediği ve bu durumun da kekemeliğe ilişkin olumsuz algıların oluşmasına neden olduğu anlaşılmaktadır.

1.2. Kekemeliğe İlişkin Olumlu Algılar

Kekemeliği olan bireylerin çoğunluğunun kekemeliğe ilişkin ifade ettikleri olumsuz algılarının yanında bazı kekemeliği olan bireyler ise kekemeliklerini bir ayrıcalık, olumlu bir farklılık olarak görmekte ve engel olarak algılamamaktadır:

“Kekeme olmak eee aaayrıcalık gibi bir şey.” (K10, E, 19 yaş)

“Eee kekemelik bi hastalık değildir bence bi ayrıcalıktır.” (K15, E, 21 yaş).

Kekemeliği olan bireylerden bazıları kekemeliğe ilişkin düşüncelerini “ayrıcalık” olarak ifade ederken bazıları ise kekemeliğin güzel bir şey olduğunu ve kendilerine özgü bir özellik olduğunu düşünmekle birlikte kendilerini bu şekilde sevdiklerini ifade etmektedirler:

“Kekeme olmak güzel bir şey. Tttabi ki normal insan gibi konuşmak da olabilir de ama beni ben yapan şeyleri seven bir insanım. Benim kkkışiliğim hani bende bunlar olduğu için ben bir bütünü. O yüzden hani bazı insanlar gibi kendini suçlamak veya kendini diğer insanlardan aşağı görmek bana saçma geliyor. Sen kendini sevmezsen kim seni niye sevsin veya kendini başkalarının önünde hani bir insan kendine acırsa zaten herkes ona acır.” (K1, E, 21 yaş)

Aynı doğrultuda kekemeliğe ilişkin olumlu algılarını ifade eden katılımcılardan bazıları kekemeliği hayatlarında engel olarak görmediğinden ve bu durumun aşılabılır olduğundan bahsetmektedir:

“Kekemeliği hiç engel olarak görmedim hayatımda. Öyle çok sorunlara ssssebep olmadı. Yani yol açmadı beni o kadar etkilemedi.” (K17, E, 45 yaş).

“ Kekemelik bir engel değil. Bbben eee bunu aşabilirim eee aşılmayacak hiçbir şey değil yanii yanii ne çok engeller var hayatımızda Allah korusun. Böyle bbbi benim engelim yok. Sadece bu kendiliğinden oluşan bir şey yani ben bunu uuuuu bunu atlatacağım.” (K14, K, 20 yaş).

Kekemeliğe ilişkin düşüncelerini belirtirken kekemeliğin hayatında bir engel olmadığını ifade eden başka bir katılımcı ise kekemeliği düşünmek yerine işini daha iyi bir şekilde yapmaya çalıştığından bahsetmektedir:

“Konuşma iyi bir iletişim için önemli ama her şey demek değil. Ben bu konuşmayla işimi yapabiliyorum, iyi şeyler ortaya çıkarmaya çalışıyorum. Onlar için nasıl yardım etmeliyim diye düşünüyorum. Konuşmamı çok düşünmüyorum. Konuşma zorluğu bunların hhhhiçbirine engel olan bir şey değil.” (K11, K, 39 yaş).

Kekemeliği olan bireylerin kekemeliği kendilerine özgü bir özellik ve ayrıcalık olarak görmeleri, hayatlarında engel olarak görmemeleri kekemeliğe ilişkin olumlu algıların oluşmasını sağlamakta ve sosyal ilişkilerinde daha rahat hissetmelerinde etkili olmaktadır.

2. Yardım Arama Davranışı

Kekemeliği olan bireyler kekemeliklerinden dolayı hayatlarının farklı dönemlerinde birçok sorunlarla karşı karşıya kalabilmektedirler. Bu süreçte bireyler yaşadıkları olumsuz deneyimlerini olumluya çevirmek ve kekemeliklerini en aza indirmek veya tamamen ortadan kaldırmak için çeşitli yardım arama davranışında bulunmaktadır. Araştırma kapsamında görüşme yapılan katılımcıların yardım arama süreciyle ilgili deneyimleri profesyonel destek ve tıp dışı çare arama olarak iki alt temada ele alınmıştır.

2.1. Profesyonel Destek

Kekemelik sonucu yaşanan sorunların üstesinden gelinmesi ve bireylerin kendilerini psikolojik ve duygusal açıdan iyi hissetmeleri için başvurulacak profesyonel destek mekanizmaları çok önemli bir rol oynamaktadır. Ailelerin bilinçli olması ve çocuklarının kekemelik durumlarını erken fark etmeleri, bu süreçte bireylerin ihtiyaç duydukları profesyonel desteğe başvurmaları konusunda önem taşıyan unsurlardır. Kekemeliği olan bireylerin bu konu ile ilgili düşünceleri profesyonel destek aldığı halde işe yaramama, aldığı destek sonucu kekemeliğinde azalma ve profesyonel destek almaya olumlu bakmama olarak değişiklik göstermektedir.

Kekemeliği olan bireylerin bazıları kekemeliklerinin azalması veya tamamen ortadan kalkması için profesyonel destek almış ve çeşitli teknikler denemiştir. Ancak alınan tedavi amaçlı tekniklerin bireylerin kekemeliklerini azaltmaya veya ortadan kaldırmaya yeterli olmadığı bireyler tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

“Bir yere gittim ben. Ondan sonra adam dedi 15 günde geçirecem dedi. Babam dedi bu zamana kadar çok kişiye gittik, hepsi geçirecem dedi hiçbiri geçirmede dedi. O ben geçiririm dedi. Ben sadece iki buçuk milyar para istiyorum dedi. Adam benim söylediklerimi yapacan dedi. Tamam dedim. 1 hafta dedi kimseyle konuşmayacan dedi. 1 hafta ben kimseyle konuşmadım. Yani bir sürü bir şey anlattı bana orda. Ssssonra birçok teknikler denediler. Çok değişik şeyler vardı ama hiç işe yaramadı tabi.” (K5, E, 18 yaş).
“Annemler ilk öğrendiklerinde düzelmesi için, hocaya falan götürmüşler, işe yaramadı tabi. Psikiyatriste gitmiştik. O da bir hap bir tane şurup vermişti bunları kullan geçer demişti ama geçmedi. İlaçlar işe yaramadı. İyi hissetmiştim kendimi güzel hissettim ama gggeçmedi.” (K3, E, 30 yaş)

Profesyonel destek aldığını belirten katılımcıların bir kısmı ise bu desteğin kekemeliklerinin azalmasına yönelik önemli bir gelişme kat etmelerinde etkili olduğunu belirtmiş ve bununla birlikte kendilerini daha iyi hissettiklerini ifade etmişlerdir:

“Profesyonel ddestek aldım yani etkisi var gelişmem var şu anda iyiyim. Üç ddddört aya göre daha iyiyim. Gelişme var yani.” (K8, E, 21 yaş)

“Birçok terapiye gittim, altı yedi kez terapilere gittim. Değişik terapiler. Bunları uygulayınca düzelmeler oldu ancak uzun süre olmadı. Bunu kabul edip, benim bir parçam olduğunu kabul etmeme etkisi oldu ve iç huzur oldu benim için. Bu “15 Günde Kekemeliğe Son” diye sloganları olan yerlerinde faydası oldu. Aldığım kurslar ise bana o kadar iyi geldi ki bir yıl boyunca çok az takılarak konuştum ama bir bir yıl sonra yeniden eskisi gibi oldum.” (K11, K, 39 yaş).

Üniversiteye yeni girmiştin hani belki siz de duy duymuşsunuzdur F.. Ö.. hoca var, psikiyatrist... O kkkkişiden eğitim gördüm. Hani ben di di dili dilimi dışarıya çok çıkarırdım hani hep şimdi çok çok aaza aza in in indi indi bu. Yani sizlerle konuşurken bir defa yap yap yaptım bunu ben sasayarım yani bir de bi ku kutu var var vardı o psikikiyatristte şey kutusu bu cecececeza ceza kut kutusu ben ne zaman dili dili dilimi dışa dışa dışarıya çık çık çık çık çıkartırsam 1 lira ko ko koyuyordum böyle böyle o düştü yani (K6, E, 39 yaş).

Katılımcıların bazıları profesyonel desteğin kekemeliğinin azalmasında faydalı olacağına inanmamaktadır. Bu düşüncede olan bir katılımcı profesyonel desteğin kalıcı çözümler getireceğine inanmadığından bu durumu kendisinin halledebileceğini düşünerek profesyonel destek alma konusunda hiçbir girişimde bulunmadığını dile getirmiştir:

“Kekemelik hakkında hiçbir yere başvuru yapmadım ben. Bunun okulları varmış falan filan. Hiç oralara gitmedim, kendim halledebileceğimi düşündüm. Eee işte bazen kendimi odaya kapatıp eee aynanın karşısına geçip sohbet etmeye çalışıyordum. Hiç almadım, öyle şeylere de çok inanmadım yani.” (K16, E, 21 yaş).

Kekemeliği olan bireylerin bir kısmı aldıkları profesyonel desteğin yararlı olduğunu ifade etmiştir. Gökdağ (2002) da kekemeliği olan bireyin iletişim kurma konusunda karşılaştığı güçlüklerle çözüm bulmak ve içinde bulunduğu olumsuz duyguların en aza indirilmesi için erken dönemde profesyonel destek almasının önemli olduğunu belirtmektedir. Diğer bir yandan bazı katılımcıların ifadelerinde başvurdukları profesyonel desteğin geçici fayda sağladığı ve bireylerin kekemeliğinin azalmasında kesin çözümler oluşturmadığı da vurgulanmaktadır.

2.2. Tıp Dışı Çare Arama

Kekemeliği olan bireylerin bazıları kekemeliklerini azaltmak veya tamamen ortadan kaldırmak için profesyonel desteğe başvurmak yerine tıp dışı yollara başvurmaktadır. Bireyler, ailelerinin desteğiyle rahatsızlıklarını gidermek amacıyla bireylerin kendi tabiriyle “hacıya, hocaya” gittiklerini ve çeşitli yöntemlerle tedavi olmaya çalıştıklarını şu şekilde ifade etmişlerdir:

“Hacıya hocaya hepsine gittim. Çok yere gittim. Babam olsun annem olsun nereyi duyarlarsa götürdüler beni. Bir muska veriyordu muskayı biraz saklıyordum sonra diğer hocaya gidiyorduk diyorduk hocam bir önceki hoca muska yazdı. Hoca muskayı açıyordu

fotokopi bildiğin fotokopi kağıdı.. Bunu hangi hoca yazdı diyip muskayı yırtıyordu. Kendisi muska yazıyordu.” (K5, E, 18 yaş)

“Yani ailem genelde eee bu konuda daha çok beni hocaya, bu hoca önemli bunlara falan götürdüler ama onlardan da pek bir şey alamadım, verim alamadım. Hani benim böyle pek şeyim olmadığı için bbbatıl inançlarım olmadığı için eee öyle bir şey olmadı.” (K18, E, 30 yaş).

Kekemeliği olan bireyler kekemeliklerini en az dereceye indirmek veya tamamen ortadan kaldırmak için tıp dışı yollara başvurdıklarını belirtmektedirler. Ancak kekemeliği olan bireyler bu yöntemlerin de kekemeliklerinin azaltmasında etkili olmadığını ifade etmişlerdir.

3. Yaşanılan Sorunlar

Kekemeliği olan bireyler kekemeliklerinden dolayı kendilerini ifade etmekte güçlük çekebilmektedirler ve bu yüzden duygusal ve sosyal boyutta birtakım sorunlarla karşılaşmaktadır. Kekemeliği olan bireyler genel anlamda kendilerini değersiz hissedip kendilerini toplumdan soyutlama, yalnızlaşma gibi davranışlarda bulunmaktadır. Kekemelik bireyi duygusal ve psikolojik açıdan olumsuz etkileyebildiği gibi bireyin eğitim hayatı, çalışma hayatı ve sosyal ilişkilerinde çeşitli sorunlarla karşılaşmasına da neden olabilmektedir.

3.1. Aile Hayatında Yaşanılan Sorunlar

Kekemeliği olan bireylerin ailelerinin kekemeliğe karşı tutumları, bireylerinin kekemelik algısının olumlu veya olumsuz yönde oluşmasında önemli derecede etkilidir. Ailelerinden kekemelik konusunda destek gören bireylerin kendilerini daha iyi hissettikleri bunun yanında ailesinden istediği desteği göremeyen bireylerde ise olumsuz bir kekemelik algısı olduğu görülmektedir. Bireylerin kekemeliğe yönelik algılarının oluşmasında aile üyelerinin bireylere yönelik tutumları önemli bir belirleyici olmaktadır. Katılımcılardan biri babasının kendisini dinlememesinin ve abisinin kendisine yönelik olumsuz tutumunun etkilerini dile getirmiştir:

“Kekeme olduğum zaman babam beni dinlemez. Hatip kendisi, iyi konuşur ama beni dinlemez öyle bir huyu var. Bir de bbbbaşka bir yöne bakar, beni duymaz. Abimin kekemeliğimde gerçekten payı var. Mesela beni hep aşağılardı. Bana aptal diyor mesela ben kekeme olduğum için ona karşılık veremiyorum. O yüzden bana daha çok yükleniyor. Bir gün bana dedi ki keşke sen doğmasaydın. O kadar üzülüm ki keşke doğmasaydın ne demek yaa. Ben o zaman yerle bir oldum. Abimle bütün bağımlı kopardım. En başta ailemle konuşurken hep bir baskı hissederdim.” (K13, E, 21 yaş).

Diğer bir katılımcı ise ailesi ile iletişimi konusunda yaşadığı sıkıntıları dile getirmiş ve bu durumun kendisi için çok büyük bir sorun olmasıyla birlikte kendisini çok yalnız hissetmesine neden olduğunu şu şekilde ifade etmiştir:

“Yani beni kendi ailem bile hiçbir şekilde anlamadı. Babam bilerek yaptığımı düşünüyordu. Çok söyledi sen bunu bilerek yapıyorsun tarzında sözler ve bunlar beni daha çok çıldırtıyordu. Daha çok kafana göre takıl tavrındaydı. Benimle çok ilgilenmezdi. Kendi ailemle hiç sohbet etmem. Bu benim için çok büyük bir sorun. Daha doğrusu şöyle söyleyeyim size hayatta kendimi çok yalnız hissettim.” (K16, E, 21 yaş).

Yapılan görüşmelerde bireylerin kekemeliklerine ilişkin ailelerinin olumsuz tutumları ve çocuklarının kekemelik durumu ile yeterince ilgilenmemelerinin bireyler üzerinde önemli derecede etkili olduğu görülmektedir. Aynı doğrultuda başka bir birey ise eşiyile kekemelik konusunda konuşurken çok gerildiği için eşiyile kekemelik hakkında konuşmadıklarını, uzun yıllardır ikisinin de kekemeliğin varlığını yok saydıklarını ifade etmiştir:

“Zaten eşim beni evlendiğimizde böyle biliyordu. Fakat şşşşşöyle bir durum var eşimle dokuz yıllık evliyiz ama bu kekemelik konusunu sssssadece üç aydır kkkkkonuşabiliyoruz aramızda. İkimiz de dddurumun farkındayız ama eşim kkkkkekemelik konusunu açtığı zaman ben ççççok geriliyorum o yüzden eşim bu konuyu çok açmaz.” (K2, E, 35 yaş).

Ailesinden kekemelik konusunda ihtiyaç duyduğu desteği göremeyen kekemeliği olan bireylerin aksine ailesinden destek görenlerin kendilerini daha iyi hissettikleri katılımcıların ifadelerinde görülmektedir:

“Sorun yaşamadım hiç yani bugüne kadar ne ailemde ne abilerimle, benim iki tane abim var bunlar ve ailem benim en büyük destekçim yani. Bunlar olmasa yani be bbbbben kötü hissederim. Ya oğlum boşver hadi yürü gezelim kafan dağılsın diyorlar ondan sonra yani oturup muhabbet sohbet ediyoruz zihnimiz açılıyor. En büyük destekçim ailem, sonra arkadaşlarım.” (K5, E, 18 yaş)

“Ailem hep bana destek oldu yani eee yyyapabilirsin, zaten sende hiçbir şey yok ki, yani rahat ol diyerek öyle. Eee ya şey kkkonuşamazsam hani yyyapamazsam annem şey yapardı eee beni idare ederdi, yardım ederdi işte. O bana şey yapardı yön verirdi öyle. Annem, babam, kardeşlerim ççççok ddddestek oldular bana çok.” (K14, K, 20 yaş).

Kekemeliği olan bireylerin kekemeliğe ilişkin olumsuz algı oluşturmalarında aile üyelerinin bireylere karşı olumsuz tutumları etkili olmaktadır. Bu durumdan farklı olarak aile üyelerinden gerekli desteği alan kekemeliği olan bireylerin ise kekemeliğe ilişkin olumlu algılar geliştirdikleri ve kendilerini daha iyi hissettikleri görülmektedir.

3.2. Eğitim Hayatında Yaşanılan Sorunlar

Sosyal çevredeki olumsuz tutumlarla beraber kekemeliği olan bireylerde ortaya çıkan engellenme duygusu ve anlaşılamama korkusu akademik performansı olumsuz yönde etkileyebilmektedir. Kekemeliği olan bireylerin çoğunluğu eğitim hayatlarında çeşitli sorunlarla karşılaştıklarını ifade etmişlerdir. Katılımcılardan bazıları öğretmenleri tarafından kekemelikleri konusunda yalan söylemekle suçlandıklarını ve öğretmenlerinin olumsuz tutumlarıyla karşı karşıya kaldıklarını belirtmişlerdir:

“Ortaokul birdeydim. Türkçe öööğretmenim İstiklal Marşı’nı ezberleyin gelin dddedi. Ezberledim, gittim, çıktım tahtaya, oookuyamadım ama adam bana dedi ki sssen dedi nnnumara yyyapıyorsun dedi, okuyacaksın dedi. Dedim olmuyor, oookuyamıyorum. Yok dedi, bu dedi öyle bir şey nnnumaradan dedi, bbbaya bir kızdı, bağırdı.” (K2, E, 35 yaş).
“İlkokulda bir tane hocam vardı. Mesela bütün sınıfla konuşurdum, sınıf arkadaşlarıyla konuşurken rahat oluyorsun eee kekelemiyorsun. Sonra sınıfa hoca geldiğinde sen dedi normal sınıf arkadaşlarınla konuşurken kekelemiyorsun ama bana geldiğinde kitap

okurken kekeleyorsun, sen bunu bilerek yapıyorsun dedi. Hocam Allah'ını seversen niye bilerek yapayım, niye kendimi zor duruma düşüreyim. Ondan sonra dedi sen bilerek yapıyorsun bunu, ben kitap okutmayayım diye yapıyorsun dedi.” (K5, E, 18 yaş).

Kekemeliği olan bireylerden biri konuşmada yaşadığı güçlüklerden dolayı kendisini istediği gibi ifade edemediğini, söylemekte zorlandığı kelimelerin yerine daha kolay söyleyebileceği kelimeleri tercih ederek konuşmak durumunda kaldığını belirtmiş ve kekeleme kaygısı yaşadığı için derslere katılamadığını da eklemiştir. Bununla birlikte kekemeliği olan bireylerin eğitim hayatında öğretmenlerin tutumları da önemli bir belirleyici olabilmektedir:

“Acaba şu kelimeyi çıkarabilecek miyim diye mesela tahtada konuşacağım üç cümle de olsa onu yüz kere düşünüyorum veya mesela bir kelime var ya onun eş anlamlısını bulup değiştirip değiştirip söylüyorum. Mesela lise hayatımda parmak kaldırmıyordum derslerde. Çünkü yani bildiğim halde kekeme olmaktan korktuğum için parmak kaldırmıyordum. Onun dışında ilköğretim hayatımda okumayı söktüğüm halde hoca beni bayağı dövüyordu okuyamıyorsun diye. Okumayı bildiğim halde hoca kitabı açtırırdı, böyle oku derdi. Böyle kalırdım, okuyamazdım. Hocam bana çok aşağılayıcı bakardı. Bir kere bana ortaokul döneminde bu yaşa geldin, bu sınıfa kadar okumayı bilmeden nasıl geldin demişti. Sekizinci sınıftaydım o zaman ve ağlaya ağlaya sınıfı terk ettim.” (K13, E, 21 yaş).

Kekemeliği olan bireyler yeni bir ortama dâhil olduklarında konuşmada sorun yaşadıkları için çevresindeki insanlar tarafından anlaşılamama korkusu ve engellenme duygusu yaşayabilmektedirler. Bununla birlikte kekemeliği olan bireyler eğitim hayatlarında dışlanma korkusu yaşayabildiklerini ve çevrelerindeki kişilerle iletişim kurmaktan kaçındıklarını ifade etmektedirler:

“İlkokuldaki tanışmalarda o sıranın sana gelmesini beklediğin an hani bekliyorsun, nasıl konuşacağım, kekeleyeceğim mi, hangi kelimeyi söylesem daha çok kekelerim, o yüzden sadece adı mı sssöylesem ya da sonra ki adı mı söylesem, işte şu harfte ben çok takılıyorum, onu kullanmayayım gibi. Herkes için çok basit bir şey iken ssenin aklında dönenler hep bu oluyor ve geldiğin an eğer o an kekelemişsen ssenin içi çok büyük bir yıkım oluyor.” (K12, E, 26 yaş).

“İlk başta liseye ilk başladığımda ilk bir ay sıkıntı benim için. Hiç tanımadığım bir ortam olmasından kaynaklı sorunlar yaşandı. Hiç tanımadığım bir ortam olunca sıkışmışlık hissi oluyor insanda. Kendini tanıtmıyorsun. Tanımadığın insanlara karşı daha zor ifade ediyorsun kkkendini ama tanıştıktan sonra daha iyi oluyor her şey tanınmış oluyorsun çünkü.” (K18, E, 30 yaş).

Kekemeliği olan bireylerin ifadelerinde de görüldüğü gibi bireyler konuşmada yaşadıkları güçlüklerden dolayı kaygı yaşadıkları için eğitim hayatlarında diğer öğrencilere göre kendilerini geri planda tutmak zorunda kalmaktadırlar. Öğretmenlerinin ve arkadaşlarının tutumları da kekemeliği olan bireylerin eğitim yaşamlarında önemli bir belirleyici olmaktadır. Kekemeliği olan bireylerin eğitim hayatlarında yaşadıkları sorunlarla ilgili olarak yapılan bir araştırmada (Pınarcık, 2013) kekemelik sorunu yaşayanların, kekemeliklerinden dolayı

çevrelerindeki bireylerle sağlıklı iletişim kuramadıkları ve konuşmada yaşadıkları zorluklar nedeniyle akademik performanslarının olumsuz etkilendiği vurgulanmaktadır.

3.3. Çalışma Hayatında Yaşanılan Sorunlar

Kekemeliği olan bireyler yaşadıkları konuşma probleminden kaynaklı sosyal çevresi içerisinde dezavantajlı konumda olabilmekte ve bu durum bireyin çalışma yaşamına girme süreçlerini önemli ölçüde etkilemektedir. Dumanoglu (2006) da kekemeliği olan bireylerin çoğunun kekeleme korkusuyla sosyal ortamlarda bulunmak istemediklerini, insanlar arası iletişimin az olduğu meslekleri seçtiklerini belirtilmektedir.

Kekemeliği olan bireylerin bazıları yaşadıkları kekemelik sorunu nedeniyle askeri eğitime alınmadıklarını ve çok istedikleri mesleği yapamadıklarını belirtmektedirler. Bu durum kekemeliğin, bireyin sadece iş hayatında yaşadığı sorunlardan ibaret olmadığını ayrıca işe alım sürecinde de sorunlara neden olduğunu göstermektedir:

“Şimdi iş hayatı derken şimdi çalışmıyorum. Ama gelecek konusunda çok eee endişeliyim. Çünkü asker polis olamayacağım kekemeliği azaltamazsam. Hayalim en büyük hayalimdi onun için okuyorum. Hani birkaç jandarma kursu açıldı lisans mezunlarına veriliyor.” (K13, E, 21 yaş).

“Subay olmak asker olmak çok aşırı istiyordum. Sonra abimle mülakata girdik beraber, ben her şeyi çok güzel yapıyorum abimden. Abime sormuşlar abim hiçbirini bilememiş sonra bana sordular o soruların hepsini cevapladım vallaha billaha diyor şuan da alınacak en güzel subaysın diyor. Ama diyor tek o sıkıntı var diyor. Kekemelik...” (K5, E, 18 yaş).

Kekemeliği olan başka bir birey ise çalışma yaşamı kapsamında yapması gerekenleri kekemeliğinden dolayı yapmaktan kaçındığını ifade etmiştir. Bununla birlikte çevresindeki insanlara kendini ifade etmede zorlandığını hatta etrafındaki insanların kendisine güldüğünü belirtmiş ve bu durumun onu ne kadar üzdüğünü de eklemiştir:

“Havalimanında çalışırken pisti kkkontrol için piste inmemiz gerekiyor. Kkkontrolleri yaptıktan sonra telsizle kkkkkkuleye haber vermem gerekiyordu. Ama bbben kkkkeme olduğum için telsizle konuşmak istemiyordum. Yine bir gün piste iiiinerken telsizle konuşmamak için bir aaarkadaşımı çağırdım. Abi işim var git kendin yyyyp dedi. Ben de mecbur olmasam seni çağırılmazdım dedim. Ondan sonra etraftakiler gülmeye başladı. Adam en son gggelmeye ikna oldu. Pistte telsizi bana verip al sen konuş dedi. Oğlum ben kkkkonuşabilecek olsam seni neden ççççağırayım dedim ben de. O sırada durumu anladı ve benden özür diledi. Ama ben çoktan kkkırılmıştım.” (K2, E, 35 yaş)

Kekemeliği olan bireylerin çalışma hayatlarına ilişkin deneyimleri değerlendirildiğinde bireylerin büyük bir kısmının iş hayatında ve işe alım süreçlerinde ciddi sorunlarla karşılaştıkları görülmektedir. Bazı bireylerin hayallerinden vazgeçmek zorunda kaldıkları ve iş tercihlerini, kekemelik durumunun onları olumsuz etkilemeyeceği şekilde yaptıkları görülmektedir.

3.4. Arkadaşlık İlişkilerinde Yaşanılan Sorunlar

Kekemeliği olan bireyler konuşmada yaşadıkları güçlükler nedeniyle arkadaşlık ilişkilerinde de kendilerini olumsuz etkileyen pek çok durumla karşı karşıya kalabilmektedirler. Kekemeliği olan bireylerden bazıları diğer çocuklar tarafından kekemelikleri nedeniyle dışlandıklarını ve çeşitli olumsuz tutumlara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir:

“Arkadaş ortamında kekeme bir arkadaşımız daha vardı, o konuşmaya başladığı zaman diğer arkadaşlarım onunla dalga geçerdi, gülerdi. Bunu bir rahatsızlık bir hastalık olduğunu idrak edemiyorlar bazı insanlar.” (K18, E, 30 yaş).

“Arkadaşlıkta yani çok samimi olduklarımla yani hiç sıkıntı olmadı ama yeni tanışacaklarımla hiç tanışmadım. Öyle bir sıkıntı oldu yani. Kekemeliğimden dolayı yani çoğu böyle yani yaklaşmadı, zıt karşıladı, böyle bi sıkıntılar oldu yani.” (K10, E, 19 yaş).

“Bu durumu her konuda ben engel olarak gördüm hayatım boyunca hiç çevrem olmadı hiç dostum olmadı.” (K16, E, 21 yaş).

Kekemeliği olan başka bir birey ise iletişim kurduğu kişiler tarafından dinlenilmenin kendisi için ne kadar önemli olduğunu belirtmiş ve iletişim kurmakta zorlanmasından dolayı çok arkadaşı olmadığını ifade etmiştir:

“Zaten anlamakta iletişim kurmakta zorlanıyordum. Başka bir imamın oğlu daha vardı onunla takılırdım ama o da daha sonra sınıfın ortamına uydu. Onunla da koptuk. Tek bir arkadaşım oldu köyden gelen bir çocuktü. O hep dinlerdi beni aktif dinlerdi üstelik.” (K13, E, 21 yaş).

Kekemeliği olan bireyler konuşmaktan çekindikleri için iletişim kurmakta güçlükler yaşadıklarını ve kendilerini arkadaşlık ilişkilerinde geri planda tuttuklarını belirtmişlerdir. Bu gibi durumlar bireylerin sosyal işlevselliğini olumsuz etkileyebilmektedir. Yapılan bir araştırmada da kekemeliği olan bireylerin içe dönük bir kişilik yapısı sergilemelerinde, kekemeliklerinden dolayı çevrelerindeki kişilerle iletişim kurmaktan kaçınmalarının büyük etkisi olduğu ele alınmaktadır (Pınarcık, 2013).

3.5. Toplumsal Hayatta Yaşanılan Sorunlar

Kekemeliği olan bireyler çevreleri ile iletişim kurmak istediklerinde kekeleme kaygısı yaşadıklarından dolayı konuşmaktan çekinmekte ve toplumsal ilişkilerinde kendilerini geri planda tutmaktadırlar. Bununla birlikte Erdem'in (2013) de belirttiği gibi kekemeliği olan bireyler, konuşmada yaşadıkları güçlüklerden dolayı bazı durumlarda heyecanlanmakta ve buna bağlı olarak kekemelikleri artabilmektedir. Bu durumlara örnek olarak “kekemeliği olan bireylerin ilk defa bulundukları ortam, bir otoriteye karşı konuşma durumu, aniden gerçekleşen iletişim ortamları” gibi durumlar verilmektedir. Katılımcılardan bazıları duygu ve düşüncelerini rahat bir şekilde ifade edemediklerini, iletişim kurdukları bireyler tarafından olumsuz değerlendirilme korkusu yaşadıklarını belirtmektedir:

“Mesela arkadaşlarımla sohbet ederken ben fazla konuşmazdım. Daha çok iki kişiye konuşurdum. Böyle toplu sohbetlere katılmazdım. İşte sen heyecanlanıp kekelediğin zaman kekemeliğinin fazla olduğu dönemlerde toplum sana biraz acıyarak bakıyor veya

çocukken de dalga geçiyorlar. İşte toplum o şekilde görmek istiyor. Acıması hoşuma gitmiyor, dalga geçse daha iyi. O zaman kavga edersin ama acıdığı zaman kendimi kötü hissediyorum” (K1, E, 21 yaş).

“Kendini iyi ifade edemiyorsun. O anda kekelerken duygunu, düşünceni ifade edemiyorsun, hep öteliyorsun, susuyorsun ya da düşüncelerini iyice düşünerek ifade etmene sebep oluyor.” (K11, K, 39 yaş).

“İster istemez böyle eee toplum içinde konuşacağım zaman veya bir sohbet ortamı olduğu zaman eee kendimi geri plana atmış gibi oluyorum. Acaba yine olacak mı gibi düşünüyorum. Sohbetten geri plana atabiliyor sizi. Sohnete katılmak istemiyorsunuz. Bazen duruma göre fikirlerinizi söyleyemiyorsunuz.” (K4, E, 20 yaş).

Kekemeliği olan bazı bireyler de benzer ifadelerle kekelemekten korktukları için kendilerini toplumdan soyutladıklarını, duygularını düşüncelerini ifade edemediklerini dile getirmişlerdir. Kekeleme kaygısı bireylerin çevrelerindeki kişilerle iletişim kurmasına engel olabilmekte ve olumsuz duygulara neden olabilmektedir. Konuşmada güçlük yaşayan kekemeliği olan bireyler sosyal kaygı yaşayabilmekte ve kendilerini düğün, akraba ziyareti gibi kişilerarası ilişkilerin olduğu ortamlardan soyutlayabilmektedirler:

“Mesela düğünlerde, bayramlarda akraba ziyaretlerinden pek hoşlanmam, gitmek istemem. Eeeşim mesela gitmek ister, gidelim der. Ben derim gitmeyelim. Çünkü orda kendimi rahatsız hissederim.” (K2, E, 35 yaş).

“Beni kimse tanımazdı çocukken ne akrabam tanırdı ne de başkaları. Akrabalarım gittiğim zaman yine şu mu gelmiş acaba diyorlardı ya da ben öyle hissediyordum. Yani çünkü konuşamıyorum. İnsan konuşamazsa, kendini tanıtamaz. Ama sonuçta şöyle oldu birkaç kez gittim akrabalarım konuşamadım, edemedim ve artık akrabalarım gitmemeye başladım, bayram olsa bile.” (K13, E, 21 yaş).

“Bazen hiç gitmediğim yerler olurdu. Yani kekeleyeceğimi anladığım için. Mesela bir gruba bile dâhil olmadım, bir yerde oturmadım böyle. Kekemeliğimle dalga geçen olduğu zaman ben terk ediyordum orayı. Hiç tepki vermiyorum onlara” (K10, E, 19 yaş).

Araştırmaya katılan bireylerden bazıları ise konuşmaktan çekindikleri ve şoför tarafından anlaşılmadıkları için toplu taşıma araçlarında bulunmaktan rahatsız olduklarını hatta bazı zamanlarda toplu taşıma araçlarını kullanmayı tercih etmediklerini ifade etmektedirler:

“Dolmuşta iiiiiineceğim zaman zzzzoor söylerim hani bazen dddur diyorum sadece veya da hhhhiç bbbinmiyorum dolmuşa.” (K7, E, 20 yaş)

“Toplu taşımalarda, dolmuşta falan ineceğimi söyleyeceğim zaman şuşuşuşuşurada diyorum, devamını getiremiyorum. Bazen adam anlamıyor. Bazen şoförün yanına iniyorum, söylüyorum anlaşılabilir için.” (K13, E, 21 yaş).

Kekemeliği olan bireylerin ifadelerinden kendilerini toplumdan soyutladıkları, sahip oldukları yetenek, duygu ve düşüncelerini karşılarındaki kişiler tarafından anlaşılamama korkusu sebebiyle yansıtmaktan çekindikleri, sosyal ilişkilerini sınırlandırdıkları, karşılaştıkları zorluklara yönelik çevrelerindeki bireylere ihtiyaç duydukları zamanlarda bile kendi başlarına çözüm bulmaya çalıştıkları gibi sorunlar yaşadıkları anlaşılmaktadır.

4. İhtiyaç Duyulan Hizmetler

Kekemeliği olan bireyler hem yaşadıkları sorunları hem de kekemeliklerini en aza indirmek veya tamamen ortadan kaldırmak için çeşitli destek mekanizmalarına başvurmakla birlikte çeşitli hizmetlere de ihtiyaç duymaktadırlar. Katılımcıların çoğu kekemeliğe ilgili toplumda farkındalık olması gerektiğini vurgulamış ve bazı kekemeliği olan bireyler ise kendileri gibi aynı durumu yaşayan kekemeliği olan bireylerle bir araya gelip birlikte zaman geçirmenin, aktiviteler yapmanın kekemeliklerinin azalmasında ve kendilerini daha iyi hissetme konusunda faydalı olacağını belirtmişlerdir.

4.1. Hizmetlere Erişim

Görüşme yapılan bazı katılımcılar hizmetlere erişim konusunda zorluklarla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Bu zorluklar özellikle ekonomik kaygılardan ve mevcut hizmetlerin yoğunlukla özel kurumlar tarafından verilmesinden kaynaklanmaktadır. Kekemeliği olan bireylerden bazıları devlet hastanesinde konuşma terapisti olmadığını, faydalanabilecekleri terapilerin devlet desteğiyle verilmesi gerektiğini ve dil ve konuşma terapistlerinin devlet hastanelerine istihdam edilmesi gerektiğini ifade etmişlerdir:

“Yaa şöyle oolabilir mesela ben şuan.... tterapi alıyorum. Özelde aalıp para veriyorum. Aslında şşeyim var benim u sigortam var ama uı şey yok uu devlet hastanesinde uu konuşma terapisti yok” (K2, E, 35 yaş)

“Hani bu çok büyük bir kısım yani bunun devlet garantisi, devlet sigortası kapsamına alınırsa kekemelerin bu fırsattan fayda sağlamaları daha hızlı olur ve hastanede psikologlar var gidebilirsiniz kekekemeliğin hani kekemelere yardımcı olacak kişiler daha çok psikkologlar yerine dil ve konuşma terapisti çünkü bunlar bu yönde eğitim alıyo buna devlet tarafından istihdam edilse veya bir şekilde ne kadar karşılanırsa bir sigorta kapsamına girerse çok daha iyi olacağını düşünüyorum.” (K12, E, 26 yaş).

Katılımcıların çoğunluğu ihtiyaç duydukları hizmetlere erişim konusunda zorlandıklarını ve terapi ücretlerinin yüksek olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcılar devletin terapi ücretleri konusunda kekemeliği olan bireylere destek olması gerektiğini ve belediyeler tarafından ücretsiz kursların olması gerektiğini ifade etmişlerdir:

“Aslında şöyle de olur ücret madem fazlaysa 6 aya 10 aya bölsünler. Asgari ücretle yaşayan aile bu parayı anında ödeyemez ki. Eğer böyle şeyler varsa onlara da el atmaları lazım” (K9, E, 56 yaş).

“Yaa kurslar açılsın yani faydalanırız. Ücretsiz kurslar oolur yani benim tanıdıklarım vardı yani çocuk yani ihtiyaçları yani maddi durumları yok onlar için yani kurslar oolabilir yani. Belediyeden yani ne bileyim böyle faydalanılabilir yani” (K10, E, 19 yaş).

“Hem ulaşılabilir hem de uygulanabilir terapiler artmalı. Terapilerin fiyatları çok yyyüksek. Ben terapiye ve hipnoza gittiğim zamanlar yaklaşık 3000 TL para harcamıştım. Bu kadar harcamaya rağmen çok büyük bir gelişme olmuyor maalesef” (K11, K, 39 yaş).

Kekemeliği olan bireylerin ifadelerinde hizmetlere erişim konusunda yaşanan güçlüklerle beraber bireylerin kekemeliklerine yönelik ihtiyaç duydukları tedavi ve profesyonel destekten

yararlanmakta zorlandıkları ve bu durumun iyilik hallerini etkileyen önemli bir sorun olduğu vurgulanmaktadır.

4.2. Bilinçlendirme ve Farkındalık Çalışmaları

Kekemeliği olan bireylerin çoğunluğu toplumda kekemelik konusunda farkındalık olmamasından yakınmaktadır. Özellikle de ailelerin kekemelik konusunda bilinçli olmadığını ve bu durumun kekemeliği olan bireylerin kekemeliklerine yönelik olumsuz bir etkisi olduğunu belirtmektedirler. Görüşme yapılan bireylerden bazıları, kekemeliğin ve kekemeliği olan bireylerin medya, televizyon veya konferanslar yoluyla toplum tarafından bilinmesine yönelik çalışmalar yapılması gerektiğini belirtmiştir:

“Öncelikle eee hizmet olarak şöyle şimdi toplumumuzda yani kekeme insanlara karşı bi ön yyyyyaryargılarımız var bu kesin bir şey. Onların önüne eee geçmek için bence hem medyadan hem ggggünderlik hayatımızda konferanslarla, doktorlarla birçok faktörlerle o açığımızı kapatırız yani ben öyle düşünüyorum. Televizyonlarda da bak hatta açık oturumlara bazen adam kkatılıyor işte işte ssöyleyeceğim yani o ki o insanları tttoplumumuza daha çok hani tanıtarak kekemeliğin önünü bilincini hhalkımıza şey yapabiliriz yani aşılırız” (K15, E, 21 yaş).

Kekemeliği olan başka bir birey ise aynı doğrultuda kekemeliğin önemsenmesi gerektiğini, anne-babaların ve toplumdaki diğer bireylerin kekemeliğe karşı duyarlı olmaları gerektiğini ifade etmiştir:

“Kekemelik daha çok önemsenmeli çünkü bu çok büyük bir şey yani kekemeliğin önemsenmesi lazım, insanların bu konuda duyarlı olması lazım, anne-babaların hani çocuklarına daha iyi yetiştirmeleri lazım. Çocuğu kekelediği zaman hani kekeme bir insanı bilmesi lazım ki ona uygun müdahaleyi yapması lazım” (K1, E, 21 yaş).

Ailelerde ve toplumda kekemelik ile ilgili farkındalık oluşmasının kekemeliği olan bireylerin iyilik hali açısından önemli olduğu katılımcıların ifadelerinde sıklıkla vurgulanmaktadır. Bal (2018) da kekeme çocuğu olan ailelerin ne yapacaklarını bilemediklerinin ve yanlış tutumların kekemeliğin kronikleşmesine neden olduğunun altını çizmektedir.

4.3. Kekemeliği Olan Bireylere Yönelik Kendine Yardım Grupları

Katılımcılar kekemeliği olan diğer bireylerle bir araya geldiklerinde benzer sorunları yaşadıkları için birbirlerini daha iyi anlayacaklarını ve aynı ortamda birlikte çeşitli aktiviteler yaptıklarında kendilerini daha iyi hissedeceklerini belirtmişlerdir:

“Bir ssssmıf olsa mesela. En başta kekemelerin sosyalleşmelerine yönelik sınıflar olsa kekemeler burada sunumlar hahazırlasa. Aslında bunu yapan yerler var ama çok aktif değiller. Aktif katılım gösterilemeyebiliyor. Ben de gidiyorum normalde. Hatta üyeyim buraya. Aslında kekeme bir insanın halinden kekeme insan anlar. Hepimiz aynı sorunları yaşıyoruz. Ortak bir şeyler yapmanın hepimize yardımı olur” (K13, E, 21 yaş).

“Kkekemelik için şöyle bir sosyal faaliyet olsa iyi olur, şöyle bir topluluğum olsa güzel olur diyebileceğim hani belki şu olabilir eee sadece kekemelerin olduğu bi eee toplantı olur.

İşte bu arada herkes bi milleti görür. Sonra mesela ben kendi seviyemi öğrenmiş olurum” (K16, E, 21 yaş).

“Konya’daki kekemeler her gün iki üç saat buluşsak orda bbbirbirimize bir şeyler anlatsak, konuşsak. İlk bir ay iki ay üç ay öyle olsa sonra ağır ağır büyütsek halkayı ama devamlı halkayı büyütsek ben eminim yyyani bbbir çoğumuz o üstündeki o şşşeyi atar. Hani bu şeyler vardır ya şeyler bireyler tttoplanır bbbbağımlılar falan denk gelmişsinizdir. Bağımlı kişiler oturup birbirleriyle konuşur. Amaç bu işte. O adamlardaki amaç bu” (K2, E, 35 yaş).

Kekemeliği olan bireyler benzer sorunları yaşayan bireylerle etkileşim kurmanın faydalı olabileceğini vurgulamaktadır. Katılımcıların bu vurgusu kekemeliği olan bireylere yönelik kendine yardım grupların oluşturulması ihtiyacını gündeme getirmektedir.

Tartışma, Sonuç ve Öneriler

Bu araştırma kekemeliği olan bireylerin kekemelik ile ilişkili yaşam deneyimlerini derinlemesine incelenmek ve keşfetmek amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmada nitel yöntemler ve teknikler kullanılmıştır. Araştırmanın verilerini oluşturmak amacıyla fenomenolojik yaklaşımdan yararlanılmış ve kartopu örnekleme yöntemi kullanılarak ulaşılan kekemeliği olan 18 birey ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Görüşmeler sonrasında yapılan analiz sonucunda kekemelik algısı, yardım arama davranışı, yaşanan sorunlar, ihtiyaç duyulan hizmetler olmak üzere dört ana temaya ulaşılmıştır.

Kekemelik algısı, bireylerin kekemelik nedeniyle yaşadığı sorunlar sonucunda oluşmaktadır. Oluşan bu algı kekemeliği olan bireylerin yaşadığı sorunları değerlendirme biçimine göre “olumsuz algılar” ve “olumlu algılar” olarak kendini göstermektedir. Kekemeliği olan bireylerin bir kısmı kekemeliğini engellenmişlik, kusur, kendini ifade edememe olarak görmekte ve meslek seçiminde, okul hayatında, iş görüşmesinde engel olduğunu ifade etmektedir. Kekemeliği olan bireylerin yaşam deneyimlerini incelemek amacıyla yapılan bir araştırmada da katılımcılar kekemeliğin benlik saygısı, benlik imajı ve benlik kimliğini etkilediğini belirtmiş ve kekemeliğin hayal kırıklığı ve öfke gibi güçlü duygular uyandırdığını vurgulamıştır (Klompas ve Ross, 2004), Kekemeliği olumlu algılayan bazı bireyler ise, kekemeliğin hayatında herhangi bir engel olmadığını, hatta ayrıcalık, olumlu bir farklılık olduğunu belirtmişlerdir.

Kekemeliği olan bireylerin yardım arama davranışlarına ilişkin temada katılımcıların genellikle profesyonel destek almayı tercih ettikleri görülmüştür. Kekemeliğin en aza indirilmesinde önemli bir rol oynayan dil kurslarına ve terapilere giden bireylerin sadece bir kısmı kendilerinde önemli bir gelişme gördüklerini belirtmişlerdir. Profesyonel destek alan bireylerin çoğunluğu ise uygulanan yöntemlerin kekemeliklerinin azalmasında etkili olmadığını ve kalıcı sonuçlar oluşturmadığını ifade etmişlerdir. Bazı katılımcılar ise profesyonel desteğin kekemeliklerinin azalması veya tamamen ortadan kalkması konusunda faydalı olmayacağını düşündüklerinden profesyonel destek alma girişiminde bulunmadıklarını ifade etmişlerdir. Kekemeliği olan bireylerin bir kısmı ise profesyonel destek almak yerine çareyi tıp dışı kaynaklarda aramışlardır. Ancak kekemeliği olan bireylerin

kekemeliklerini en aza indirmek veya tamamen ortadan kaldırmak için başvurdukları bu yöntemden etkili sonuç alamadıkları görülmüştür. Türkiye’de Kekeleyen Bir Birey Olmak (Altıntaş, 2018) isimli araştırmada da araştırmaya dahil olan katılımcıların %87’sinin kekemelikleri için yardım aldığı sonucuna ulaşılmış ve bu yardımı kimlerden aldıkları sorusuna da %70’i dil ve konuşma terapisti, %46’sı psikolog, %33’ü diğer uzmanlık alanlarındaki doktorları (psikiyatrist, nörolog vb.), %30’u din görevlileri, %13’ü kulak burun boğaz uzmanı ve %11’i de odyolog yanıtını vermiştir.

Kekemeliği olan bireyler kekemeliklerinden dolayı aile, eğitim, iş, arkadaşlık ve toplumsal hayatta birçok sorun yaşamaktadırlar. Kekemeliği olan bireylerin içinde bulunduğu durumun aileleri tarafından fark edilmesi ve bu duruma yönelik olumlu tutum sergilemelerinin kekemeliği olan bireyler için ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır. Ailelerinin kendilerine inanmaması, bilerek kekelediklerini düşünmeleri, aileleri tarafından istedikleri desteği görememeleri kekemeliği olan bireyleri olumsuz yönde etkilemiş ve kendilerini aile içinde bile yalnız hissetmelerine neden olmuştur. Kekemeliği olan bireylerin yaşam kalitesinde kekemeliğin etkisinin incelendiği bir araştırmada (Craig, Blumgart ve Tran, 2009) kekemeliğin sosyal işlevsellik, duygusal işlevsellik ve ruh sağlığı durumu boyutlarında yaşam kalitesini olumsuz etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Kekemeliği olan bireylerin eğitim sürecinde kekemeliklerinden dolayı kendilerini, duygu ve düşüncelerini istedikleri gibi ifade edememelerinin, sınıfta sıra kendisine geldiğinde kendini tanıtmak veya kitap okumak zorunda kaldıkları zamanlarda kaygı duymalarının, soru soramamalarının, akranları tarafından alay konusu olmalarının ve olumsuz öğretmen tutumlarının akademik başarılarını olumsuz yönde etkileyen faktörler olduğu vurgulanmaktadır. Bu faktörler kekemeliği olan bireylerin okula karşı olumsuz algı geliştirmelerine ve bireylerin eğitim hayatlarında başarılarının düşmesine neden olabilmektedir. Klompas ve Ross (2004) tarafından yapılan araştırmada kekemeliğin akademik performansı, öğretmenler ve sınıf arkadaşlarıyla ilişkileri etkilediği; kekemeliği olan bireylerin sözel sunumlarda zorlandığı, bazı öğretmenlerin onları anlamadığı ve bazı sınıf arkadaşlarının onlarla alay ettiği bulgusuna ulaşılmıştır. Kekemeliği olan çocukların kekemeliği olmayan sınıf arkadaşlarıyla arasındaki sosyodinamik ilişkilerin incelendiği bir araştırmada (Davis, Howell ve Cooke, 2002) kekemeliği olan çocukların arkadaşları tarafından daha sık reddedildiği ve arkadaşlarına göre daha az popüler olma olasılıkları olduğu görülmüştür.

Kekemeliği olan bireyler konuşmada yaşadıkları güçlükler nedeniyle sosyal ortamlarda bulunmaktan ve insanlarla sürekli iletişim kurmaktan kaçındıkları için hayalini kurdukları mesleği yapmakta kekemeliği bir engel olarak görmekte ve bireylerin çalışma hayatları da kekemeliklerinden dolayı olumsuz etkilenmektedir. İşverenlerin kekemeliği olan bireylere yönelik olumsuz tutumları işe alım süreçlerinde ayrımcılığa uğramalarına neden olmaktadır. İşe girdikleri andan itibaren başlayan sorunlar ise bireylerin çalışma hayatlarında ön planda olmalarını ve daha üst konumda olmalarını engellemektedir. Kekemeliğin istihdam fırsatları ve çalışma performansı üzerindeki etkisinin incelendiği bir araştırmada da (Klein ve Hood, 2004) kekemeliği olan bireyler kekemeliğin kendi istedikleri mesleği yapmalarında büyük bir engel olduğunu düşünmektedir. Aynı araştırmaya katılan kekemeliği olan bireylerin büyük bir çoğunluğu kekemeliğin işe alınma, terfi olanakları ve çalışma performansına etki ettiğini

düşünmekte ve işverenlerin kekemeliği olan bireylere yönelik olumsuz görüşlere sahip olduğuna inanmaktadır.

Kekemeliği olan bireyler arkadaşlık ilişkileri oluşturma konusunda kekemeliklerini engel olarak gördükleri için diğer bireylere göre daha çekingen davranmaktadırlar ve tanımadıkları kişilerin olduğu ortamlarda daha fazla heyecanlanmakta ve konuşmada daha fazla zorluk yaşamaktadırlar. Katılımcıların konuşmada yaşadıkları sıkıntılardan dolayı tanımadıkları kişilerle iletişim kurmaktan çekindikleri, anlaşılama korkusu nedeniyle hissettikleri duygu ve düşünceleri, sahip oldukları yetenekleri istedikleri gibi yansıtamadıkları, akraba ziyaretleri ve düğün gibi etkinliklere katılmaktan çekindikleri vurgulanmıştır. Bu sorunların yanında bireyler kekeleyeceklerini bildikleri için yardıma ihtiyaç duyduklarında insanlardan yardım istemekten kaçındıkları ve karşılaştıkları sorunları kendi başlarına çözmeye çalıştıkları da belirtilmiştir. Altıntaş (2018)'in araştırmasında da aile ve yakın arkadaşlarının yanında kekelemenin negatif duygulara yol açtığını ifade edenlerin oranı %67 iken, bu oran işyeri veya okul söz konusu olduğunda % 87 olmaktadır.

Kekemeliği olan bireyler hizmetlere erişim konusunda sorun yaşamakta ve çeşitli hizmetlere ihtiyaç duymaktadırlar. Bununla birlikte kekemelik konusundaki farkındalığın yeterli düzeyde olmaması, kekemeliği olan bireylerin yaşamını etkileyen bir diğer önemli noktadır. Kekemeliği olan bireyler bu konuda toplumdaki bireylerin bilinçlendirilmesi ve kekemelik hakkında bir farkındalık oluşturulması gerektiğini belirtmişlerdir. Bazı katılımcılar da kekemeliği olan bireylerin bir araya gelerek beraber vakit geçirmelerinin ve çeşitli aktiviteler gerçekleştirmelerinin kendilerini daha iyi hissetmelerinde ve sorunlarıyla baş etmelerinde etkili olabileceğini vurgulamıştır.

Tüm bu ihtiyaçlar göz önüne alındığında kekemeliği olan bireylere yönelik terapi ve kursların erişilebilir olması gerekmektedir. Diğer bir yandan ailelerde ve toplumda kekemeliğe yönelik farkındalık oluşturulmasına yönelik çalışmaların yapılması kekemeliği olan bireylere yönelik olumsuz tutumların azalması ve ortadan kaldırılması açısından önemlidir. Kekemeliği olan bireylerin sosyal işlevselliğini arttırmak amacıyla benzer sorunu yaşayan bireylere yönelik kendine yardım grupları oluşturulmalı ve yaygınlaştırılmalıdır. Bununla birlikte hem kekemeliği olan bireylerin hem de ailelerin kekemelik nedeniyle süreç içinde karşılaştıkları sorunların üstesinden gelmelerine yardımcı olacak eğitim ve danışmanlık hizmetleri verilmelidir. Son olarak sosyal hizmet bakış açısıyla kekemelik sorununu ele alan araştırmalar yapılmalıdır.

Kaynakça

- Altholz, S., & Golensky, M. (2004). Counseling, support, and advocacy for clients who stutter. *Health & Social Work, 29*(3), 197-205.
- Altıntaş, O. (2018). *Türkiye’de Kekeleyen Bir Birey Olmak*. İstanbul: Kekemeler Derneği. 12.05.2020 tarihinde http://kekemelerdernegi.com/wp-content/uploads/2018/06/KekemelerDerneğiSonucRaporu_Haziran2018.pdf adresinden alındı
- Bal, F. (2018). Bilişsel davranışçı terapi yönteminin kekemelik üzerindeki etkisinin incelenmesi,. *International Social Sciences Studies Journal, 4*(24), 4849-4860.

- Craig, A., Blumgart, E., & Tran, Y. (2009). The impact of stuttering on the quality of life in adults who stutter. *Journal of fluency disorders*, 34(2), 61-71.
- Davis, S., Howell, P., & Cooke, F. (2002). Sociodynamic relationships between children who stutter and their non-stuttering classmates. *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, 43(7), 939-947.
- Dumanoglu, A. (2006). *Kekemelerde yaygın kekemelik tutumlarının kaygı ve depresyon düzeyleri açısından incelenmesi*. İzmir: Ege Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Erdem, İ. (2013). Konuşma eğitimi esnasında karşılaşılan konuşma bozuklukları ve bunları düzeltme yolları. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*(11), 415-452.
- Gökdağ, R. (2002). İletişim Bozukluklarının Kişilerarası İlişkiler ve Etkileşimdeki Yerinin Önemi, Nedenleri Ve Sorunlu Bireylerle İletişim Önerileri. *Kurgu Dergisi*(19), 145-150.
- Guitar, B. (2006). *Stuttering: An Integrated Approach to Its Nature and Treatment*. Vermont: Lippincott Williams and Wilkins.
- IFSW. (2014). Global Definition of Social Work. 20.06.2019 tarihinde <https://www.ifsw.org/what-is-social-work/global-definition-of-social-work/> adresinden alındı
- Karacan, E. (2000). Çocuklarda kekemelik ve diğer iletişim bozuklukları. *Psikiyatri Dünyası*, 4(1), 18-21.
- Karakaş, A. (2016). *Kekemelik Tanısı Alan Çocukların Ebeveynlerinin Yaşadığı Kaygı Düzeyleri ile Başa Çıkma Stratejileri Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Karatepe, H. (1992). *Okul Öncesi Dönemde Konuşma Bozukluğu Olan Çocuklar*. Ankara: Karatepe Yayınları.
- Klein, J. F., & Hood, S. B. (2004). The impact of stuttering on employment opportunities and job performance. *Journal of fluency disorders*, 29(4), 255-273.
- Klompas, M., & Ross, E. (2004). Life experiences of people who stutter, and the perceived impact of stuttering on quality of life: Personal accounts of South African individuals. *Journal of fluency disorders*, 29(4), 275-305.
- Pınarcık, Ö. (2013). *6-8 Yaş Kekeme Öğrencilerin Psiko-Sosyal ve Akademik Yönden Karşılaştıkları Güçlüklerin Öğrenci, Öğretmen, Veli Görüşleri Açısından Değerlendirilmesi*. Konya: Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi.
- Tanrıdağ, O. (2009). *Nöroloji Pratiğinde Konuşma Dil Bozuklukları*. *Türk Nöroloji Dergisi*, (15), 155-160.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112), 7-17.
- Yıldırım, A., & Şimşek, H. (2000). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayınları.